

УДК 330.12

Вітренко А.О.*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка***СУПЕРЕЧЛИВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ
В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Статтю присвячено дослідженню суперечностей розвитку сфери послуг в умовах постіндустріалізму. Визначено основні суперечності функціонування і розвитку сфери послуг із позиції з'ясування генезису, форм прояву і способів їх вирішення. З'ясовано, що дані суперечності мають своїми протилежними сторонами соціально-економічний розвиток та економічне зростання. Вони зумовлені ігноруванням або недостатньо повним урахуванням особливостей стратегічної трансформації економіки з індустріальної до сервісної.

Ключові слова: суперечність, послуга, сервісна економіка, промислове виробництво, нетрудові доходи.

Витренко А.А. ПРОТЕВОРЕЧИВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА

Статья посвящена исследованию противоречий развития сферы услуг в условиях постиндустриализма. Определены основные противоречия функционирования и развития сферы услуг с позиции выяснения генезиса, форм проявления и способов их решения. Выяснено, что данные противоречия имеют своими противоположными сторонами социально-экономическое развитие и экономический рост. Они обусловлены игнорированием или недостаточно полным учетом особенностей стратегической трансформации экономики из индустриальной к сервисной.

Ключевые слова: противоречие, услуга, сервисная экономика, промышленное производство, нетрудовые доходы.

Vitrenko A.A. CONTRADICTIONARY TRENDS OF SERVICE SECTOR DEVELOPMENT IN POSTINDUSTRIAL SOCIETY CONDITIONS

The article investigates the contradictions of service sector development in terms of post-industrialism. The basic contradictions were identified in functioning and development of services from the perspective of their genesis, forms and solutions. It was found that these contradictions have their opposing sides of socio-economic development and economic growth. They are caused by neglect or gaps in full features view of economy strategic transformation from an industrial to a service type.

Keywords: contradiction, service, service economy, industrial production, unearned income.

Постановка проблеми. Виникнення сервісної економіки у світі характеризувалося процесами зростання рівня зайнятості у сфері послуг та збільшенням її внеску до ВВП індустріально розвинутих країн світу. Активізації цих процесів сприяли зростання продуктивності праці в галузях матеріального виробництва, зміни в структурі потреб населення і суб'єктів господарювання, новітні явища у формах організації суспільного виробництва, пов'язані з широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій, посиленням мережевого характеру економіки. Внаслідок становлення інформаційного суспільства найбільш зростаючими секторами глобальної економіки стають високотехнологічні галузі, що базуються на знаннях та відповідних змінах безпосередньо у самій сфері послуг. Ця економічна трансформація супроводжувалася активними економічними дослідженнями, метою яких було пояснення та прогнозування процесів розвитку економічної системи та на основі такого аналізу розробка нових теорій економічного зростання. Спільним для переважної більшості розроблених теорій було визнання значного впливу сервісної економіки на темпи та якість розвитку як окремих національних економік, так і світової економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні погляди автора статті в дослідженні визначеної актуальної проблеми економічної теорії ґрунтуються на власних емпіричних дослідженнях, критичному аналізі та узагальненні результатів наукових доробок вітчизняних та іноземних учених-економістів у сфері дослідження постіндустріальних змін та сфери послуг, серед яких: В. Базилевич, П. Єщенко, В. Сізоненко, А. Чухно, П. Друкер, Дж. Зісман, К. Гронрус та ін.

Мета статті полягає у розгляді та визначенні основних суперечностей, які супроводжують розвиток сфери послуг в умовах постіндустріального суспільства, а також шляхів та механізмів подолання цих суперечностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як і будь-яка інша теорія чи гіпотеза, теорія сервісної економіки піддавалася критиці з боку вчених-економістів різних наукових шкіл. Основою для такої критики стали твердження про те, що сервісна економіка є настільки фундаментально іншою, що вона не може бути зрозуміла та пояснена на основі наявних економічних ідей чи концепцій та пропозиції щодо необхідності розробки нових положень економічної науки, які б могли пояснити нові господарські реалії. Крім того, вважалося, що ідея про неминучий рух постіндустріального суспільства через сервісну економіку до економіки знань є небезпечним та хибним уявленням, адже всі зміни, що відбулися в економічній системі, є «статистичними артефактами» [8] або «статистичною ілюзією» [10, с. 40–43]. А саме значення категорії «економіка знань» уважалося викривленим та не тотожним тому, яке ввів до наукового обігу в 1968 р. П. Друкер.

Як негативний результат стратегічної трансформації економіки з індустріальної до сервісної критики теорії сервісної економіки вказували втрату конкурентної переваги на міжнародному рівні провідними розвинутими країнами Заходу порівняно з новими азійськими економіками, особливо з економікою Китаю. Основною причиною конкурентної слабкості західних економік економісти-критики виділяють постійне зростання економічного інтересу з боку суспільства та окремих економічно активних індивідів до двох нових структурних елементів економічної

системи, виникнення та зростання яких пов'язували з сервісною активністю: державного управління та фінансової індустрії. А найбільш хвилюючим, на їхню думку, було те, що розвиток та розширення цих видів економічної діяльності людини підтримувалися та пропагувалися майже всіма провідними сучасними економічними теоріями. Все це призводило до ситуації, коли сфера державного управління збільшувала показники темпів економічного зростання, включаючи до вимірювання ВВП країни власний внесок, як щось особливо цінне та вигідне для суспільства.

Більш того, за підтримки сучасних фінансових теорій ця галузь економіки схильна до зростання та збільшення власного внеску до ВВП країни за рахунок інших галузей народного господарства, роблячи фінансові послуги, передусім послуги з кредитування, загальнодоступними. У результаті приватні особи та підприємства захоплені невгамовним бажанням до інвестування, яке, своєю чергою, стає основною передумовою економічного зростання. У тих же самих теоріях даються рекомендації світовим національним банкам про необхідність полегшення доступу комерційним банкам до кредитних ресурсів, тим самим прискорюються темпи зміни фаз сучасних економічних циклів.

Особливим аргументом критиків теорії сервісної економіки є історичний економічний аналіз. Історична ретроспектива свідчить, що трансформація економічної системи та перехід суспільства до третинного сектору економіки є серйозними випробуваннями не лише для економічних та соціальних правил існування та функціонування людського суспільства, але й вносить незрозумілість до економічної теорії багатства нації. Приклади Іспанської імперії в XV ст., Данії в XVII ст., Великобританії у XVII ст., Японії та Китаю в XX та XXI ст. свідчать про значну роль міжнародної торгівлі та накопичення позитивного торговельного балансу у формуванні добробуту будь-якої нації. В економічній науці такий шлях досягнення конкурентної переваги у світовій економіці вже настільки добре досліджений починаючи з робіт А. Сміта, що ці знання можна вважати загальнодоступними. Отже, відхилення від цієї теорії багатства нації може вважатися грубою інтелектуальною помилкою сучасної теорії сервісної економіки.

Наступним аргументом критиків учення про послуги є проблеми в розвитку провідних країн світу після початку переходу до сервісної економіки. Зокрема, твердження про тенденцію втрати США позиції наддержави на початку 1970-х років, що співпало в часі із зародженням економіки послуг. Основними причинами цієї тенденції, вказаними в роботі Дж. Зісмана [16, с. 173–194], є зменшення продуктивних навичок робочої сили, відмова від розміщення переробної промисловості та важкої промисловості в середині країни, зменшення питомої ваги автоматизованого виробництва в структурі національної економіки. Великобританія після 1973 р. значно знизила обсяги промислового виробництва, що призвело до виникнення масового безробіття серед економічно активного населення країни. Рівень безробіття був настільки значним, що ця проблема вирішувалася урядом Великобританії до початку XXI ст. [9, с. 187–190]. Інші американські вчені стверджували, що для християнської культури США взагалі властиве тяжіння до послуг, а не до матеріального виробництва [12, с. 777–783]. Б. Моретон розглядав парадигму сервісної економіки як перехід та відмову від «фордизму» і трансформації капіталізму відповідно до засад християнської філософії.

Подальші наукові дослідження стверджували, що зміна парадигми економічної науки відбулася не під впливом необхідності утримання та підвищення конкурентоздатності національної економіки, а під тиском інтересів провідних гравців глобалізованої економіки. Матеріальною основою такого твердження були процеси, що мали місце в 1980–1990-х роках: перенесення значних виробничих потужностей із розвинутих країн Заходу до офшорних країн та зростання значення фінансових послуг в економіці. Із цього часу Чикагська школа економічної теорії та «неокласики» починають переконувати керівників світових держав про корисність та об'єктивність тих економічних теорій, які обслуговують вищевказані економічні інтереси, відаючи пріоритет запозиченням перед заощадженням та короткостроковій вигоді і спекуляціям перед досягненням довгострокової стабільності. Такий розвиток подій стає можливим, за оцінками дослідників, лише завдяки теоретичній втомі та розчаруванню в континентальній європейській економічній думці, що призвело до збільшення наукового розриву між провідними економічними гіпотезами та їх критичним аналізом [6].

Прихильники таких критичних поглядів на сферу послуг зокрема та сервісну економіку в цілому описують свою гіпотезу як матеріалістичну економічну теорію. Аналізуючи критичні погляди, ми маємо їх урахувати в нашому аналізі для дослідження суперечностей функціонування сфери послуг та сервісної економіки, які дійсно мають місце в сучасній економічній системі.

Оцінка наукових підходів представників фінансової теорії, ретроспективного економічного аналізу, теорії конкурентоспроможності, Чикагської школи та неокласиків дає змогу обґрунтувати доцільність аналізу суперечностей функціонування і розвитку сфери послуг із позиції з'ясування генезису, форм прояву і способів їх вирішення. Ці суперечності мають своїми протилежними сторонами соціально-економічний розвиток та економічне зростання, зумовлені ігноруванням або недостатньо повним урахуванням особливостей стратегічної трансформації економіки із індустріальної до сервісної.

На нашу думку, до таких суперечностей можна віднести:

- 1) зростання обсягів отриманих нетрудових доходів (особливо у сфері фінансових послуг);
- 2) падіння уваги до сфери промислового виробництва;
- 3) невизнання факту тісного взаємозв'язку послуг та промислового виробництва;
- 4) «ілюзію» надмірного економічного та соціального розвитку;
- 5) суперечності між сталим розвитком та економічним зростанням;
- 6) перевагу короткострокових цілей над довгостроковими.

Розглянемо їх детальніше.

1. Зростання обсягів отриманих нетрудових доходів (особливо у сфері фінансових послуг).

Припущення про те, що експорт результатів людської праці є основним фактором створення суспільного добробуту, вперше серйозно було поставлене під сумнів після Другої світової війни. До цього часу протягом декількох століть ці наукові погляди вважалися провідною парадигмою економічної науки, адже вчені впродовж тривалого історичного періоду бачили виникнення та занепад багатьох могутніх торговельних держав. Позитивне сальдо торговельного балансу також виступало в ролі основного рецепту

для досягнення високого рівня конкурентоздатності на міжнародній арені протягом усієї сучасної історії розвитку людської цивілізації. У сучасній Європі така формула досягнення успіху спрацювала для Швеції та Німеччини, в Азії – для Китаю, Сінгапуру та Південної Кореї. Ці країни також постраждали менше за інших під час останньої фінансової кризи початку 2000-х років, наслідки якої ми відчуваємо й донині. Ці країни побудували свою економіку в розрахунок на міцний виробничий сектор та позитивне експортне сальдо. Німецька економіка, наприклад, нині є розвинутішою та досягає кращих показників динаміки розвитку, ніж економіка Франції, незважаючи навіть на той факт, що в останній функціонує більша кількість мультинаціональних підприємств. Найбільші французькі мультинаціональні підприємства функціонують у галузях сфери послуг, страхуванні, банківських послугах, послугах рітейлу та паливній індустрії. Найбільші німецькі компанії – машинобудування та електроніка. Зіштовхнувшись із такими фактами та ґрунтуючись на значному масиві статистичних даних, які їх можуть підтвердити, група економістів-неокласиків провела специфічне економічне дослідження для країн Європи, Японії, Китаю та Сінгапуру. У результаті було визначено протиріччя розвитку сфери послуг та вказано на помилкове гіпертрофоване твердження щодо її значення для сучасної економіки [5]. Для того щоб розібратися в таких суперечностях сервісної економіки, нам необхідно звернутися до робіт економістів – класиків XIX ст. У ті часи під сервісною економікою розуміли все те, що економісти називали «економікою безкоштовних обідів», або непродуктивною економікою. Дохід, який виникав у результаті простого кругообігу грошей, жорстко критикувався з боку класиків політичної економії А. Сміта [14, с. 780–793] та Дж.С. Мілля [11]. У роботах класиків також не підтримувалися економічні погляди, характерні для сучасних економічних теорій, щодо обґрунтування необхідності фінансових спекуляцій або доходу, який був результатом нетрудової діяльності: ренти, дивідентного доходу, орендної платні, доходу від спекуляцій із нерухомістю. Зауважимо, що більшість доходів у сучасних розвинутих економіках мають своїм джерелом саме такі операції. У роботах класиків нетрудові доходи розглядалися як додана вартість, результат швидкого зростання кількості населення, вартість, яка була створена іншими. Таким чином, вони визнавалися нечесними, навіть «паразитичними» формами доходів, та вказувалося на необхідність їхнього жорсткого податкового контролю.

Додатковою проблемою нетрудових доходів стає те, що вони мають за наслідок економічну пасивність господарюючих одиниць. Суб'єкти економічних взаємовідносин, які їх отримують, можуть не брати активної участі в реальному економічному житті нації, можуть не працювати для задоволення власних економічних потреб. Окрім того, такі види доходу не є об'єктом інтенсивної конкурентної боротьби та призводять до економічного розмежування, соціальної нерівності та зростання відчуття економічної та соціальної несправедливості. Наприклад, А. Сміт указував на нетрудові доходи як можливу причину революції в суспільстві, а деякі дослідження у сфері міжнародних відносин підтверджують його думку. На напруженість у соціальній сфері, яка існувала в економіці США та була спричинена зростанням рівня нетрудових доходів, указували Т. Веблен та Г. Джордж [13, с. 419–431]. Згодом проблема зростання нетрудових доходів втратила свою актуаль-

ність на фоні проблеми постійного зростання державного боргу, але в сучасній економіці вона знову постала з особливою гостротою в період економічної кризи. Прикладом можуть стати протести у штаті Вісконсін у 2011 р., де наймані працівники скаржилися на несправедливість збільшення економічного тягаря за рахунок зростання фінансових зобов'язань, та економічний рух «Захопи Уолл Стріт».

2. Падіння уваги до сфери промислового виробництва.

Процеси розвитку сервісної економіки засвідчують, що ті регіони та країни, які вважають послуги пріоритетом розвитку економічного та суспільного секторів, приділяють менше економічної уваги процесам, що відбуваються у сфері промислового виробництва, змінюють систему економічних стимулів суспільного розвитку, реорганізують систему освіти відповідно до потреб сервісної економіки. У результаті таких трансформаційних змін підприємства сфери промислового виробництва стикаються з проблемою втрати конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках, отримують додаткові стимули до реорганізації виробничих процесів, необхідності фізичного перенесення виробництва до регіонів, в яких наявні трудові ресурси з відповідними навичками та досвідом, зростанням витрат на оплату праці для професійних робітників. Розвинуті країни Заходу вже стикнулися з такою ситуацією та, розуміючи всю небезпеку втрати виробничого потенціалу, розпочали процеси реформування системи освіти на користь математики, природничих наук, інженерної освіти, розвитку спеціальностей та спеціалізацій, які характерні для індустріальної економіки. Особливо активно ці процеси проходять у тих країнах, які несподівано для себе відчули активізацію конкурентної боротьби з новими економіками Азії.

3. Невизнання факту тісного взаємозв'язку послуг та промислового виробництва.

Зростання питомої ваги сфери послуг у ВВП країни та сервізація економіки наголошують на перевагах послуг перед промисловим виробництвом, але ефективний виробник послуг дуже часто водночас є й ефективним виробником матеріальних товарів, і навпаки. Передумовами розвитку та існування такої ситуації в сучасному світі є той факт, що виробництво будь-якого матеріального товару включає в себе безліч компонентів послуг. Окрім того, більшість найманих працівників у сфері послуг виявляються тісно пов'язаними з виробничим циклом промислового матеріального виробництва. Особливістю послуги як товару може виступати й легкість її відтворення в іншій економічній ситуації чи іншому місці розташування, а це, своєю чергою призводить до необхідності тісного взаємозв'язку матеріального та нематеріального виробництва, оскільки такі консолідовані підприємства потенційно можуть краще себе захистити у разі інтенсивної конкурентної боротьби.

4. «Ілюзія» надмірного економічного та соціального розвитку.

Як свідчать дослідження економістів та соціологів, у розвинутих економіках, що вже трансформувалися в сервісні, панує думка щодо вищого ступеню розвитку інтелектуального та економічного потенціалу як передумови їх концентрації на виробництві послуг. Матеріальне виробництво, своєю чергою, переноситься до менш розвинутих територій. Насправді, ми маємо звернути свою увагу на факт, що значна маса послуг не вимагає від їх виробничого персоналу високого рівня освіти. На нашу думку, така помилковість судження пов'язана з висно-

вками вчених про те, що робота в галузі створення знання або та, яка вимагає значного обсягу знань, асоціюється із сервісною активністю. Ми вважаємо, що П. Друкер у своїй відомій роботі про «економіку знань» не протиставляв її промислового виробництва та розцінював її як таку, що відрізняється як від виробництва, так і від послуг. Працівник, який зайнятий у сфері виробництва знань, розглядався як зовсім інший порівняно з тим, який зайнятий у сфері з переважно ручною працею. «Знання стають основним фактором виробництва в просунутій та розвиненій економіці... Економісти все ще розцінюють індустрію знань як послуги» [7, с. 261]. Крім того, автор розрізняв знання та науку: «Наука – це книжка з великою кількістю інформації та даних. Вона стає знаннями лише тоді, коли з її допомогою можна щось зробити» [7, с. 269]. Таким чином, для «економіки знань» є важливим лише те, можна чи ні використати інформацію, у ній не розрізняються виробництво та послуги, вона абстрагована від таких категорій. А це означає, що перевага виробництва послуг не завжди ґрунтується на вищому рівні інтелектуального розвитку індивіда чи суспільства в цілому.

5. Суперечності між сталим розвитком та економічним зростанням.

У сучасній економічній літературі багато вчених використовують розвиток сфери послуг як аргумент для «сталого розвитку» економіки, але забувають про економічне зростання, яке не є тотожним йому. Крім того, ігнорується той факт, що сталий розвиток переважно забезпечується новими та більш ефективними товарами. Наприклад, проблема зменшення викидів окису вуглецю в повітря може бути вирішена шляхом зростання вартості пального для автомобілів чи створенням нових електромобілів, але таким чином ми не знімаємо проблему необхідності переміщення індивідів чи товарів із точки А до точки Б. Сталий розвиток є потужним аргументом розвитку економіки за своєю природою, але він не завжди призводить до економічного зростання [15, с. 1310–1319]. Замість цього дослідження проблематики сталого розвитку може призвести до того, що гіпертрофується розуміння проблеми екологічної безпеки та необхідності піклування про оточуюче середовище, тим самим стверджується, що все «зелене» корисне для розвитку економіки. А це не завжди так, особливо у короткостроковому періоді. Сучасна економічна система витрачає дуже багато природних ресурсів на душу населення, як наслідок, ми маємо постійно скорочувати їх споживання, а шлях до цього лежить через заміщення старих виробничих потужностей та товарів новими. З іншого боку, зростання обсягів надання послуг, наприклад суспільних, може бути ефективним із точки зору екології та повністю неефективним із точки зору економіки, оскільки надання суспільних послуг фінансується за рахунок податків, обсяг надходження до державного бюджету яких має зростати одночасно із розширенням номенклатури суспільних послуг та, як наслідок, зростанням обсягів сервісної економіки. Тим самим зростає податкове навантаження на промислові підприємства.

Крім усього вищевказаного, сервісна економіка більше інших вписується до оголошеного світовими лідерами шляху розвитку людського суспільства, орієнтованого на збереження оточуючого середовища. У суспільстві панує думка про переваги послуг як таких, що завдають менше шкоди навколишньому середовищу та ведуть суспільство до розвитку «зеленої» економіки. Сервісна економіка стає символом розвиненості суспільства, символом наукової

революції, що супроводжує трансформацію характеру праці з ручної до інтелектуальної. Вона асоціюється з деіндустріалізацією, деколонізацією та всіма іншими перевагами та благами сучасної демократії. Наступним кроком є визначення матеріального промислового виробництва як такого, що не ґрунтується на знаннях та характерного для країн третього світу. Воно асоціюється з усіма протилежними негативними механізмами, тенденціями та процесами, поглядами, які формують негативне ставлення суспільства, та нехтуванням процесами промислового виробництва. Таку тенденцію підтримують і вчені-економісти, які не критикують процеси формування та функціонування сервісної економіки, проводять свої дослідження згідно із сучасними модними тенденціями розвитку політичних, соціальних та економічних процесів.

6. Перевага короткострокових цілей над довгостроковими.

Тенденції розвитку світової економіки засвідчують, що більшість видів сервісної активності схильні до реплікації та копіювання, як наслідок, економіка, що заснована на послугах, є більш уразливою та менш захищеною від конкурентної активності та боротьби. Наприклад, економіки країн, які засновані на наданні туристичних послуг, мають менше конкурентних переваг у довгостроковій перспективі, дохід від туристичної діяльності формується швидко та легко, він призводить до прагнення зупинити технологічний прогрес усередині країни. Але, з іншого боку, людині властиве прагнення до урізноманітнення та диференціації відпочинку, а покращення світової транспортної інфраструктури, зокрема зробка та будівництво нових літаків, дає змогу туристам частіше змінювати місця відпочинку, тим самим призводячи до економічних утрат та недоотриманого прибутку економік, що орієнтовані на туризм. За своєю сутністю туристичний потенціал є цінним суспільним надбанням та значним джерелом можливого національного доходу, але надмірна залежність від нього стає економічною загрозою, як ми могли бачити на прикладах економік Греції та Іспанії.

Закінчуючи дослідження суперечностей сервісної економіки, ми маємо сказати, що сфера послуг, безперечно, є продуктивною, але в сучасній економіці зароджується тенденція до занадто сильного її розвитку. Зміна акцентів із матеріального виробництва на нематеріальні послуги пов'язана зі зміною запитів споживачів у міру просування суспільства до економіки знань. Остання приносить зміни в структурі потреб не тільки з боку виробництва, але й з боку споживання, коли задовольняються потреби в самореалізації, творчому зростанні особистості та інші потреби вищого рівня. Це зумовлює зміну та дії мотиваційних механізмів, посилення ролі нематеріальних стимулів до праці.

У цих умовах головне протиріччя економічного розвитку між обмеженістю ресурсів і необмеженістю потреб набуває нових особливостей: необмеженість знань дає можливість виявлення нових шляхів використання інших ресурсів, що розширює можливості задоволення потреб, знімає гостроту їх задоволення. Відповідно, відбуватимуться зміни в характері конкуренції, нового сенсу будуть набувати партнерство і співробітництво, взаємодоповнення змін інноваційного спрямування.

Але сучасна структура сервісної економіки, співвідношення між різними видами нематеріальних послуг свідчать про існування так званих «нав'язаних послуг», передусім послуг фінансового сектору еко-

номіки. Особливо яскраво негативні результати домінування фінансових послуг у загальній структурі сервісної економіки знайшло свій прояв в умовах сучасної фінансово-економічної кризи. Намагання пояснити природу глобальної фінансово-економічної кризи за допомогою відомих традиційних теорій, а саме теорій, що зосереджені на особливостях циклічності економічного розвитку (М. Кондрат'єв, Дж. Кітчин), безпосередньо грошово-кредитного обігу (Ф. Хайек, Й. Шумпетер), стимулювання попиту («пастка ліквідності» Дж. Кейнса), взаємодії руху національного доходу, споживання і заощадження (Р. Харрод, Дж. Хікс) та новітніх теорій (теорія системних циклів нагромадження капіталу Дж. Аррігі, Ф. Броделя) [4, с. 9], дають можливість вітчизняним ученим зробити слушний висновок про те, що зростання і нагромадження значного обсягу капіталу, який можливо прибутково реінвестувати по звичайних каналах, фінансовий капіталізм готовий домінувати над усіма видами економічної діяльності ділового світу, стимулюючи фінансову експансію [1]. Остання може відбуватися всупереч розвитку економіки, що базується на знаннях: припиняється інвестування в людський капітал і розвиток людської особистості, знижуються соціальні стандарти. Все це деформує функціонування сфери послуг та сервісної економіки.

Висновки. Враховуючи визначені нами суперечності, можна вважати, що світова економіка може досягти тієї точки розвитку, коли послуги можуть перетворитися на «економічних паразитів», зробити економіку вразливою для зовнішніх впливів та, найгірше, що ми могли бачити на прикладі сфери фінансових послуг, призвести до кризових явищ та саморуйнації не лише в економіці, а й у соціальній сфері життя людини. Та цього може й не статися, якщо вчені-економісти будуть більш критично ставитися до власних досліджень економічного життя суспільства. Замість того щоб приховувати недоліки, ідеї та гіпотези щодо суперечностей розвитку сервісної економіки мають стати частинами позитивних досліджень напрямів та тенденцій розвитку економіки та суспільства в цілому. Особливо для тих наукових шкіл економічного мейнстріму, погляди яких ніколи не критикувалися та не ставилися під сумнів. Історичний розвиток світової економіки засвідчує про

необхідність приділення додаткової уваги сфері промислового виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Айвазов А. периодическая система мирового капиталистического развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.warendpeace.ru/ru/exclusive/view/6601>.
2. Базилевич В.Д. Интеллектуальна власність : [підручник] / В.Д. Базилевич. – К. : Знання, 2014. – 671 с.
3. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Метафизика экономики / В.Д. Базилевич, В.В. Ильин ; 2-е изд., испр. и доп. – К. : Знання, 2010. – 925 с.
4. Ещенко П.С., Арсеенко А.Г. Первый глобальный финансово-экономический кризис: причины, последствия и уроки для Украины / П.С. Ещенко, А.Г. Арсеенко // Теоретичні та прикладні питання економіки ; за заг. ред. проф. Ю.І. Єханурова, А.В. Шегди. – К. : Київський університет, 2012. – Вип. 27. – С. 9.
5. Bhagwati, J. (2010), "The manufacturing fallacy", Project Syndicate, 27 August, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.project-syndicate.org/commentary/bhagwati3/English.
6. Boltanski, L. and Chiapello, E. (2006), *The New Spirit of Capitalism*, Verso, New York, NY.
7. Drucker, P. (1968), *The Age of Discontinuity*, Harper & Row, New York, NY, P. 269.
8. Jansson, J.O. (2010), "Goods and service consumption in the affluent welfare state – issues for the future", in Ekström, K.M. and Glans, K. (Eds), *Beyond the Consumption Bubble*, Routledge, New York, NY.
9. Kaldor, N. (1986), "Limits of growth", *Oxford Economic Papers – New Series*, Vol. 38. – № 2. – P. 187–198.
10. Kaske, K. (1991) *The service economy – a dangerous fiction* *Siemens Review*. – Vol. 58. – № 5. – P. 40–43.
11. Mill, J.S. (1895), "The unearned increment", *Fabian Tract № 30*, *Fabian Municipal Program № 1* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webbs.library.lse.ac.uk/50/1/FabianTracts30.pdf>.
12. Moreton, B. (2007), "The soul of the service economy: Wal-Mart and the making of Christian free enterprise, 1929-1994", *Enterprise & Society*. – Vol. 8. – № 4. – P. 777–783.
13. Niman, N.B. (2008), "Henry George and the development of Thorstein Veblen's theory of capital", *Journal of the History of Economic Thought*. – Vol. 32. – № 3. – P. 419–431.
14. Smith, A. (2008), "The perils of unearned income", *Journal of Politics*. – Vol. 70. – № 3. – P. 780–793.
15. Stahel, W.R. (1997), "The service economy: 'wealth without resource consumption'?", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London Series A-Mathematical Physical and Engineering Sciences*. – Vol. 355. – № 1728. – P. 1309–1319.
16. Zysman, J. (2009), "The services transformation and network policy: the new logic of value creation", *Review of Policy Research*. – Vol. 26. – № 1–2. – P. 173–94.